

2025. 12 (6)

Asian Journal

"STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) — тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Жаркен Айгүл Мәлікқызы — тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Томохико Уяма — PhD, Хоккайдо университетінің Славян және Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония)

Ян У. Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, Калифорния университетінің профессоры (АҚШ)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қайпбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, Депутат Мажилиса Парламента РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Жаркен Айгуль Маликовна — доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. (Казахстан)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского Национального университета им. аль-Фараби. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

Томохико Уяма — PhD, профессор Центра славяно-евразийских исследований Хоккайдского университета (Япония)

Ян Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, профессор Калифорнийского университета (США)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Member of the Mazhilis of the Parliament of the RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ian W. Campbell — PhD, Professor at the University of California (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Al-Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Tomohiko Uyama — PhD, Professor at the Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University. (Sapporo, Japan)

Zharken Aigul — Doctor of Historical Sciences, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal "Steppe Panorama"
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 6, pp. 1776-1791, 2025
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_6_1776-1791

HISTORICAL AND CULTURAL REPRESENTATION OF KAZAKH-DZHUNGAR RELATIONS IN FOLK LITERATURE (BASED ON THE SONG "AIKUNIM" COMPOSED BY SHAKARIM)

Tokishkadirov Botabek¹, Dautova Alma^{2}, Issin Amantay³*

¹Shakarim University
(20A, Glinka Str., 071412 Semey, Republic of Kazakhstan)
Master of Humanities
<https://orcid.org/0000-0001-7402-1590>. E-mail: botabek87@mail.ru

²Shakarim University
(20A, Glinka Str., 071412 Semey, Republic of Kazakhstan)
Master of Pedagogical Sciences
<https://orcid.org/0000-0002-1608-1488>. E-mail: dautova_alma@mail.ru
*Corresponding author.

³Shakarim University
(20A, Glinka Str., 071412 Semey, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Historical Sciences
<https://orcid.org/0000-0002-5777-0562>. E-mail: assem51@mail.ru

© Valikhanov IHE, 2025

© Tokishkadirov B., Dautova A., Issin A., 2025

Abstract. *Introduction.* Folklore, as a keeper of national memory, plays a special role in preserving the historical experience, worldview, and cultural values of society, passing them on to future generations. In this context, folklore should be viewed not only as an artistic heritage, but also as a poetic expression of historical memory, a cultural and social asset that reflects the multilayered processes of the past. The analysis of folklore texts that preserve representations of the Kazakh-Dzungar relations of the 17th and 18th centuries is particularly significant. Exactly in these works collective experience is concretized and stable cultural models are established. *Goals and objectives.* The main goal of the study is to reveal the role of folklore sources in preserving the memory of the Kazakh-Dzungar relations, as well as to show how poetic forms based on folk tradition ensure historical and cultural continuity and allow us to gain a deeper understanding of the nature of the relationship between the two ethnic groups. The study's relevance lies in identifying poetic versions of historical memory preserved in oral folk literature, with attention to their chronological, spatial, and authorship-related characteristics. *Results.* In this article, as a historical and cultural reflection of the Kazakh-Dzungar relations, the variants of the oral performance of the "Song of the Kalmyk Girl," known in the former Semipalatinsk region as Shakirim's song "Aikunim", are presented, which are subjected to a comparative historical analysis to identify their cultural significance. *Conclusion.* In the final part, by highlighting the importance of the folklore heritage associated with the Kazakh-Dzungar relations, it is proposed that one of the ways to preserve it is through the widespread

introduction of such works into scientific discourse. This approach is considered an effective way to systematically study historical events that have been preserved in people's memory, taking into account cultural continuity and passing on the spiritual heritage to future generations.

Keywords: Kazakh-Dzungar relations, folklore, song, historical memory, oral history, historical interpretation, Shakarim

Acknowledgments. The article was prepared as part of the implementation of the grant research project AP23488522 «New pages from the history of Kazakh-Dzungarian relations: second half of the XVII – 50s of the XVIII century» with financial support from the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

For citation: Tokishkadirov B., Dautova A., Issin A. Historical and Cultural representation of Kazakh-Dzhungar relations in Folk Literature (based on the song “Aikunim” composed by Shakarim) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 6. Pp. 1776-1791. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1776-1791

ФОЛЬКЛОР МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ЖОҢҒАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КӨРІНІСІ (ШӘКӘРІМНЕН ЖЕТКЕН «АЙКҮНІМ» ӘНІ МЫСАЛЫНДА)

Токишкадилов Ботабек¹, Даутова Алма^{2*}, Исин Амантай³

¹Шәкәрім университеті
(20А, Глинка көш., 071412 Семей, Қазақстан Республикасы)
Гуманитарлық ғылымдарының магистрі
<https://orcid.org/0000-0001-7402-1590>. E-mail: botabek87@mail.ru

²Шәкәрім университеті
(20А, Глинка көш., 071412 Семей, Қазақстан Республикасы)
Педагогикалық ғылымдарының магистрі
<https://orcid.org/0000-0002-1608-1488>. E-mail: dautova_alma@mail.ru
*Автор-корреспондент.

³Шәкәрім университет
(20А, Глинка көш., 071412 Семей, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты
<https://orcid.org/0000-0002-5777-0562>. E-mail: assem51@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТАӘ, 2025

© Токишкадилов Б., Даутова А., Исин А., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* Фольклор ұлттық жадының тасымалдаушысы ретінде қоғамның тарихи тәжірибесін, дүниетанымын және мәдени құндылықтарын сақтап, кейінгі ұрпаққа жеткізуде ерекше қызмет атқарады. Осы тұрғыдан алғанда, фольклорды тек көркем мұра ғана емес, тарихи жадының поэтикалық көрінісі әрі өткеннің көпқабатты үдерістерін бейнелейтін мәдени-әлеуметтік мұра деп қарастыруға болады. Әсіресе XVII–XVIII ғасырлардағы қазақ-жоңғар қарым-қатынастарына қатысты ұғымдарды сақтап қалған фольклорлық мәтіндерді талдау айрықша маңызды. Өйткені дәл осы шығармаларда ұжымдық тәжірибе нақтыланып, сондай-ақ орнықты мәдени үлгілер бекітіледі. *Зерттеудің негізгі мақсаты* – қазақ-жоңғар байланыстары жөніндегі фольклорлық деректердің рөлін ашу, сонымен қатар халықтық дәстүрге негізделген поэтикалық формалардың тарихи-мәдени сабақтастықты қамтамасыз етіп, екі этнос арасындағы өзара қатынастардың табиғатын тереңірек түсінуге мүмкіндік беретінін көрсету. *Зерттеудің өзектілігі* – халық ауыз әдебиетінде сақталған тарихи жадының өлеңдік формадағы нұсқаларын анықтау, олардың хронологиялық, кеңістік және авторлық ерекшеліктеріне назар аудару. *Нәтижелері.* Бұл мақалада қазақ-жоңғар қатынастарының

мәдени көрінісі ретінде «Қалмақ қызының әні» бұрынғы Семей өңіріндегі Шәкәрімнің «Айкүнім» әнінің айтылу нұсқаларының салыстырмалы-тарихи талдауға ұсынылды. *Қорытынды.* Қорытынды бөлімде қазақ-жоңғар қатынастарына қатысты фольклорлық мұраның маңызын аша отырып, оны сақтау жолдарының бірі ретінде осы туындыларды ғылыми айналымға кеңінен енгізу ұсынылады. Бұл тәсіл халық жадында сақталған тарихи оқиғаларды жүйелі зерттеуге, мәдени сабақтастықты ескеруге және болашақ ұрпаққа рухани мұраны жеткізудің тиімді жолы ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: Қазақ-жоңғар қатынастары, фольклор, ән, тарихи жады, ауызша тарих, тарихи интерпретация, Шәкәрім

Алғыс. Мақала AP23488522 гранттық зерттеуін жүзеге асыру аясында дайындалған «Қазақ-жоңғар қатынастары тарихының жаңа беттері: XVII ғасырдың екінші жартысы – XVIII ғасырдың 50-жж.» атты жоба Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің қаржылай қолдауымен орындалды.

Дәйексөз үшін: Токишкадилов Б., Даутова А., Исин А. Фольклор материалдарындағы қазақ-жоңғар қатынастарының тарихи-мәдени көрінісі (Шәкәрімнен жеткен «Айкүнім» әні мысалында) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 6. 1776-1791 бб. (Қаз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1776-1791

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ОТРАЖЕНИЕ КАЗАХСКО-ДЖУНГАРСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛАХ (НА ПРИМЕРЕ ПЕСНИ «АЙКҮНІМ», ДОШЕДШЕЙ ОТ ШАКАРИМА)

Токишкадилов Ботабек¹, Даутова Алма^{2}, Исин Амантай³*

¹Университет Шакарима

(д. 20А, ул. Глинки, 071412 Семей, Республика Казахстан)

Магистр гуманитарных наук

<https://orcid.org/0000-0001-7402-1590>. E-mail: botabek87@mail.ru

²Университет Шакарима

(д. 20А, ул. Глинки, 071412 Семей, Республика Казахстан)

Магистр педагогических наук

<https://orcid.org/0000-0002-1608-1488>. E-mail: dautova_alma@mail.ru

*Автор-корреспондент.

³Университет Шакарима

(д. 20А, ул. Глинки, 071412 Семей, Республика Казахстан)

Кандидат исторических наук

<https://orcid.org/0000-0002-5777-0562>. E-mail: assem51@mail.ru

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Токишкадилов Б., Даутова А., Исин А., 2025

Аннотация. *Введение.* Фольклор, будучи носителем национальной памяти, выполняет особую функцию в сохранении исторического опыта, мировоззрения и культурных ценностей общества, передавая их последующим поколениям. В этом контексте фольклор следует рассматривать не только как художественное наследие, но и как поэтическое выражение исторической памяти, культурно-социальное достояние, отражающее многослойные процессы прошлого. Особенно значимым является анализ фольклорных текстов, сохранивших представления о казахско-джунгарских отношениях XVII–XVIII вв. Именно в этих произведениях конкретизируется коллективный опыт, закрепляются устойчивые культурные модели. *Цель исследования.* Основная цель исследования заключается в том, чтобы раскрыть роль фольклорных источников в сохранении памяти о казахско-джунгарских связях, а также

показать, каким образом поэтические формы, основанные на народной традиции, обеспечивают историко-культурную преемственность и позволяют глубже понять природу взаимоотношений двух этносов. *Актуальность исследования* – выявление поэтических версий исторической памяти, сохранившихся в устном народном творчестве, с акцентом на их хронологические, пространственные и авторские особенности. *Результаты.* В данной статье в качестве историко-культурного отражения казахско-джунгарских отношений представлены варианты устного исполнения «Песни калмыцкой девушки», известной в бывшей Семипалатинской области как песня Шакарима «Айкүнім», которая подвергнута сравнительно-историческому анализу с целью выявления ее культурной соотнесённости. *Заключение.* В заключительной части, раскрывая значимость фольклорного наследия, связанного с казахско-джунгарскими отношениями, предложено одним из способов его сохранения считать широкое введение подобных произведений в научный оборот. Такой подход рассматривается как эффективный путь системного изучения исторических событий, сохранившихся в народной памяти, учёта культурной преемственности и передачи духовного наследия будущим поколениям.

Ключевые слова: Казахско-джунгарские отношения, фольклор, песня, историческая память, устная история, историческая интерпретация, Шакарим

Благодарность. Статья подготовлена в рамках реализации грантового исследования АР23488522 «Новые страницы из истории казахско-джунгарских отношений: во второй половине XVII – 50-х гг. XVIII вв.» при финансовой поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования РК.

Для цитирования: Токишкадилов Б., Даутова А., Исин А. Историко-культурное отражение казахско-джунгарских взаимоотношений в фольклорных материалах (на примере песни «Айкүнім», дошедшей от Шакарима) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 6. С. 1776-1791. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1776-1791

Кіріспе

Қазіргі заманғы тарихнамада фольклор деректерін тарихи-мәдени зерттеу әдістемелері айрықша маңызға ие. Қазақстан тарихнамасында XVII-XVIII ғасырлар қазақ пен жоңғар қатынастарының шешуші кезеңі ретінде қарастырылады. Бұл кезең екі халық арасындағы әскери қақтығыстармен ғана емес, сонымен қатар мәдени ықпалдастықпен де толысып, ерекшеленді. Жоңғар шапқыншылықтары қазақ халқының жадында көбіне «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» оқиғасымен сақталса, ал жыраулар поэзиясы мен батырлар жыры және ішінара шежірелік деректер осы тарихи оқиғалармен сіңісіп, дәстүрлі мәдениеттің бір бөлшегіне айналып кетті. Халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи-мәдени жадында аталмыш оқиғалар аймақтық ерекшеліктерге қарай не оң, не теріс мазмұндық интерпретацияға ие болуы мүмкін.

Жалпы сол кезеңнен бүгінгі күнге дейін жеткен мұраны кешенді талдау қазақ-жоңғар қатынастарының қақтығыстық емес, өзара ықпалдастық нәтижелерін де қарастыруға мүмкіндік беріп, аталмыш зерттеудің өзектілігін анықтайды. Отандық және шетелдік тарихшылар мен фольклористика саласында шұғылданып жүрген зерттеушілердің бір бөлігі белгілі бір халықтың тұрмысын зерттеу барысында мәдени жады ұғымына жүгінеді. Өйткені мәдени жады ұжымдық санада сақталған фольклорлық мәтіндер, аңыз-әңгімелер, жыраулар поэзиясы мен тұрмыс-салт дәстүрлері арқылы ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, тарихи оқиғалардың мағынасын жаңаша пайымдауға үлкен мүмкіндік береді.

«Қалмақ қызының әні» мен бұрынғы Семей өңірінде тараған Шәкәрімнің «Айкүнім» әнінің айтылу нұсқаларын салыстырмалы-тарихи әдіспен талдау қазақ-жоңғар қатынастарының мәдени кеңістіктегі нақты көріністерін айқындауға мүмкіндік береді. Тарихи оқиғалар туралы дерек көбіне жазба құжаттарда саясат, соғыс, дипломатия шеңберінде сипатталса, ән мәтіні мен әуендік нұсқалар халық санасында сақталған эмоциялық, әлеуметтік, тұрмыстық тәжірибені, яғни, «тірі тарихты» көрсетеді. Осы тұрғыдан мақала қарулы қақтығыс

пен саяси текетірістің көлеңкесінде қалып қоятын мәдени байланыстарды, өзара ықпал мен қабылдаудың нәзік көріністерін ғылыми айналымға шығарады.

Ұсынылып отырған тақырып ұлттық тарихи жадыны поэтикалық-музыкалық мәтіндер арқылы танудың тиімді үлгісін береді. «Қалмақ қызының әні» сияқты шығармаларда «өзге» бейнесі (яғни, қалмақ) біржақты жау кейіпінде емес, адамдық сезім, тағдыр, махаббат, айырылысу секілді әмбебап көріністермен астасып берілуі мүмкін. Ал «Айкүнім» әнінің аймақтық айтылу нұсқалары сол дәуірдің тілдік, орындаушылық, мәдени орта ерекшеліктерін сақтайды.

Зерттеу қазақ музыкалық фольклоры мен Шәкәрім мұрасын өңірлік контексте қайта пайымдауға жол ашады. Бұрынғы Семей өңірі – қазақ руханиятының ірі ошақтарының бірі. «Айкүнімнің» әртүрлі айтылу нұсқаларын жинақтап, салыстыра талдау арқылы Шәкәрім шығармаларының таралу географиясын, қабылдану тарихын, орындаушылар арқылы жаңғыру құбылысын анықтауға қызмет етеді.

Материалдар мен әдіс-тәсілдер

Бұл мақалада негізгі дереккөз «Қалмақ қызының әні», кейбір мәтінде «Қалмақ қызы Қаракөз Айымның зары» атауымен белгілі Семей өңірінде тараған әннің мәтіні алынып отыр. Ән қазақ-жоңғар қатынастарының тарихи-мәдени жадын сақтаған мәтіндердің бірі ретінде ерекшеленеді. Мәтіннің ерекшелігі XVII–XVIII ғасырлардағы қазақ-жоңғар қақтығыстары контексіндегі тарихи өзек болса, екіншісі, соғыс жағдайында кездесетін адамгершілік, тұрмыстық жақындасу, мәдени ықпалдастықтың халықтық пайымда көрініс табуы.

«Қалмақ қызының әні» XX ғасырдың соңына дейін бұрынғы Семей өңірінде кең орындалған дәстүрлі ән ретінде сипатталады. Әннің толық мәтіні мен нотасы шығармашылық және ғылыми ортаға алғаш рет композитор Арғынбек Ахметжановтың еңбегі нәтижесінде тараған. Автор 1979 жылы белгілі ойшыл Шәкәрімнің ұлы Ахат Құдайбердиевтің әңгімелерін ұнтаспаға түсіріп, оқырманға жеткізгенін айтады (Ахметжанов, 2008: 257-258). Бұл жерде маңыздысы – ән нұсқасының жай ғана қағаз бетіне түсірілмеген. Сондай-ақ ол орындаушы тұлға Ахат Құдайбердиевтің түсіндірмесі арқылы мәтіннің тарихи мәні қоса берілген. Жинақтағы дерек бойынша, ән нотасы Ахат Шәкәрімұлының дауысынан түсіріліп ұсынылған. Бұл орындаушылық дәстүрмен тікелей байланысын күшейтеді.

«Қалмақ қызының әні» сонымен бірге екі шумақ көлемінде 1972 ж. Т. Бекхожинаның ноталар кітабында жарық көрген (Бекхожина, 1972: 219). А. Ахметжановтың толық жинағы екі түрлі баяндау қабаты арқылы бір-бірін толықтырады (Ахметжанов, 2008: 257-258).

Ғылыми тұрғыдан алғанда, «Қалмақ қызының әні» фольклорлық материалдардағы қазақ-жоңғар қатынастарының тарихи-мәдени жадыдағы көріністерін ашып талдау үшін бүгінгі күнге жеткен құнды деректердің бірі. Себебі, бұл ән қазақтың музыкалық мұрасында қазақ-жоңғар қатынастарының эмоциялық-поэтикалық көрінісін бейнелейтін сирек мысалдардың қатарында бағаланады.

Мақалада салыстырмалы-тарихи және мазмұндық-талдамалық әдістемелік негіздерді қолдану арқылы XVII–XVIII ғасырлардағы қазақ-жоңғар қатынастарының өзара ықпалдастық сипаты анықталды. Зерттеу нәтижелері мәдени-интертекстуалдық байланыстардың бірқатар ортақ үлгілерін, атап айтқанда, оқиғалардың, фольклордағы образдық құрылымдардың және әлеуметтік терминологияның екі халықтың арасында өзара алмасқанын көрсетті. Мұндай құбылыстар кейінгі жазба деректерде де бейнеленген. Сонымен қатар тарихи тәжірибенің өзгеріске ұшырауы халықтың жадысына ықпал етіп, тұрақты мемориалдық дәстүрдің қалыптасуына негіз болған. Мысалы, «Ақтабан шұбырынды» (1723–1727) кезеңі ұжымдық сананың теріс тәжірибесін орнықтырып, ауыз әдебиеті мен фольклордың тұрақты құрамдас бөлігіне айналды.

Заманауи тарихнамада фольклор деректерін зерттеуде осы дәстүрлі деректану тәсілдерімен қатар, ауызша тарих, мәдени антропология, тарихи жады зерттеулері кеңінен қолданылуда. П. Томпсонның айтуынша: «Ауызша тарих арқылы біз адамдарды өздері сияқты танимыз, тарихи үрдістің тікелей қатысушысы ретінде әр адамның ішкі дүниетанымы арқылы

заттарды (нақты заттарды, оқиғаларды, орындарды) көреміз». Осылайша, ауызша тарихи дереккөздерді тікелей тарихи шындықты және оның жаппай тарихи санада көрінуін зерттеу үшін пайдалануға болады (Щеглова, 2011: 49). Бұл әдіснамалық тұрғыдан алғанда, тарихи-мәдени үрдістерді салыстырмалы талдау олардың көпқырлы сипатын ашуға мүмкіндік береді. Бұндағы мәдени антропология әдістері фольклорды көркем мәтін ретінде әлеуметтік ерекшеліктерді қарастыруға жол ашады. Осыған байланысты фольклорлық мәтіндер әрбір тарихи кезеңдегі әлеуметтік рөлдерді, этникалық көрсеткіштерді және мәдени құбылыстардың қайта орнықтыру құралы ретінде қызмет атқарады.

Талқылау

XVIII ғасырдағы қазақ фольклорының зерттелу негіздері сол дәуірде қазақ жеріне саяхат жасаған және этнографиялық сипаттағы мәліметтер қалдырған шетелдік ғалымдар мен зерттеушілердің еңбектері негізінде кеңінен тарай бастады. Атап айтқанда, П. Паллас, Н. Рычков, И. Георги, Г.Ю. Клапрот, Г.И. Спасский, Г. Мейендорф және басқа да авторлардың жазбаларында қазақ қоғамының тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, аңыз-әңгімелері, елдің тарихи жағдайы мен табиғи-географиялық ерекшеліктері жөнінде құнды этнографиялық деректер берілген. Бұл мәліметтер XVIII ғасырдағы қазақ қоғамының әлеуметтік болмысын, рухани өмірі мен мәдени ерекшеліктерін зерттеу үшін деректік негіз ретінде қарастырылады (Жүсіпов, 2007: 6).

Г. Мейендорфтың еңбегінде қазақ пен жоңғар арасындағы шекаралық аймақтар жайында, онымен бірге Жоңғар мемлекетінің ыдырағанынан кейінгі Шығыс Түркістандағы қоғам жайлы деректер қорымен танысып, оны бүгінгі зерттеулерде қолдануға болады. Мысалы, автордың хабарлауынша, Жоңғарияда және Кіші Құлжа, Үлкен Құлжа деп берген жерлерде татарлардың (яғни, түркі халықтардың – авторлар) мыңдаған қоныстары бар екенін келтіріп жазады. Татар тілі (түркі тіл – авторлар) Қашқарда, Жаркентте, Қотан мен Аксуда этнографиялық түсінікте әлі де басым екеніне тоқталған (Мейендорф, 1975: 59).

Бұндай құрылымдағы деректер қазіргі Шығыс Түркістан аймағында қазақтардың қоныстану ерекшеліктерін қарастыруға да маңызды бағдар береді. XVIII ғ. 50-жж. екі халықтың да саяси-әлеуметтік өмірінде орын алған шешуші оқиғалар көшпелі дәстүрлердің өзара тоғысуына, мәдени алмасуына ықпал етпей қоймады. Осы тұрғыдан алғанда, фольклорлық деректер қазақ-жоңғар байланыстарының әлеуметтік-мәдени аспектілерін жоғарыда келтірілген саяхатшы, этнографтардың деректерімен салыстырылып, жеке-дара дереккөз ретінде мағлұмат көзі ретінде бағаланады.

Айта кетелік, қазақ тарихнамасында да қазақ-жоңғар фольклорын зерттеген ғалымдар баршылық. Бұл бағыттағы зерттеулерді Ш. Уәлиханов, В.В. Радлов, Мәшһүр Жүсіп, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Қ. Халиди, кеңес заманында Ә. Марғұлан, М. Ғабдуллин, Е. Тұрсынов, А. Сейдімбек деректанулық тұрғыдан зерттеп, қарастырған. Жоңғар тарихы бойынша В.А. Моисеев, П. Пердю, А.Г. Митилов еңбектерін аталмыш тақырыпты болашақта кешенді қарастыру үшін атап өтуге болады.

Жоңғар фольклоры ішінара көптеген отандық және қалмақ зерттеушілерінің еңбектерінде кездеседі. Мысалы, Т.Г. Борджанованың мақаласында қалмақтардың магиялық поэзиясы қарастырылса (Борджанова, 1999), қалмақ ауыз әдебиетін, соның ішінде «Жаңғар» эпосын және халықтық наным-сенімдерге қатысты жанрларды салыстырмалы тұрғыдан зерттеу бағытында Т.Г. Басангова мен А. А. Бурыкиннің еңбегі айрықша мәнге ие. Олар қалмақ фольклоры мен Сібір халықтарының поэтикалық дәстүрлерін типологиялық салыстыруға ұмтылған. Зерттеуде қалмақтың «шинж» өлеңдерінің мазмұны мен құрылымдық ерекшеліктері талданып, олар манси және басқа да орал халықтарының ұқсас мәтіндерімен салыстырылған (Басангова, Бурыкин, 2006).

Қазақтың халық ауыз әдебиетін, жырларын зерттеуде Ш. Уәлиханов өзі жетік білген орыс әдебиетіне сүйенді. Қазақтың халықтық шығармаларына қорытынды жасау үшін ол орыстың мақалдары, жылнамалары, ертегілері және батырлық жырлары туралы айтылған деректерді пайдаланған. Мәселен, «Жоңғария очерктері» еңбегінде тек славян дүниесімен,

араласу арқылы ғана ауысуы мүмкін тақырыптардың ұшырасатынын жазды. Ш. Уәлихановтың тарих, этнография тақырыбына жазған «Жоңғар очерктері», «Қазақтың ата-тегі», «Қазақтар арасындағы шамандықтың қалдықтары», «Шона батыр» және басқа еңбектерінде халық шығармалары көптеп кездеседі (Жүсіпов, 2007: 205).

XVII-XVIII ғасырлардағы қазақ-жоңғар қатынастарын бейнелейтін фольклорды зерттеуде үш негізгі бағытқа тоқталған жөн. Жоңғар хандығы мен соғыстардың саяси-тарихи контексті; Даланың құқықтық және мәдени ортасы («Жеті жарғы», «Их цааз», «Цааджин бичиг» ережелерін салыстыру); Қақтығыстар тарихын, дипломатиялық үлгілерді және отбасылық тәжірибелерді сақтап қалған фольклорлық мәтіндер мен әуездік-поэтикалық дәстүрлер. Осы мәселелерді қарастырғандардың қатарында И.Я. Златкин, А.Ш. Қадырбаев С.А. Еділханованың еңбектерін атап өтуге болады (Едилханова, 2005).

И.Я. Златкиннің монографиясы фольклорлық сюжеттерді терең түсіндіруге негіз болатын тарихи мағлұмат береді. Мысалы, ойраттардың шығу тегі, Жоңғар хандығының құрылуы, олардың Халха мен Цин әулеттерімен соғыстары, XVIII ғасырдың бірінші жартысындағы күшею кезеңі және 1750-жылдардағы күйреуі т.б. Фольклорлық зерттеулер үшін бұл тарихи деректер оқиғалардың мерзімін көрсетіп қана қоймай, сол кезеңдердегі шапқыншылықтар мен бітімдерге қатысты қалыптасқан мәдени мұраның пайда болуын түсіндіретін берік хронологиялық негіз ретінде қызмет етеді. Кітаптың құрылымы (1690–1697 жылдардағы соғыстардың алғышарттарынан бастап, ең жоғарғы қуат кезеңі мен күйреуіне дейін) эпикалық көріністердегі қақтығыстар мен көші-қонның нақты кезеңдерімен салыстыруға мүмкіндік береді (Златкин, 1983).

Белгілі зерттеуші В.П. Санчиловтың ойрат тарихына қатысты «Илэтхэл шастир» шығармасын талдап жазған еңбегінде қазақтар мен жоңғарлардың арасында тұтқын алмасу сияқты оқиғалар сипатталған (Санчилов, 1990). Ал Р.Е. Пубаевтың монографиясында 1748 ж. жазылған тибет халықтарының ірі әдеби туындысы талданып, жалпы фольклор мәтіндеріне деректанулық талдаулар жүргізілген (Пубаев, 1981). «История Казахстана в русских источниках XVI–XX вв.» еңбегінде қазақ-жоңғар байланыстарына қатысты елеулі деректер қамтылған (История Казахстана, 2005).

Ал мақаланың негізі болып отырған «Қалмақ қызының әні» ауызша дәстүрде сақталғанымен, жазба түрде кеш хатталған. Қазіргі ғылыми айналымда бұл мәтіннің қағазға түсуі екі негізгі дерекпен шектеледі. Ол 1972 жылы Т. Бекхожина тарапынан жинаққа енгізіліп, алғаш рет басылым арқылы бекітілсе, 1979 жылы Ахат Шәкәрімұлы айтқан нұсқа ұнтаспа негізінде тіркеліп, кейін Арғынбек Ахметжанов еңбегінде түсіндірмемен жарияланды. Ахат Шәкәрімұлының қолжазбасында ән «Қалмақ қызы Қаракөз Айымның зары» деп аталып, екі бөлімнен тұратын 19 шумақ мәтін ретінде беріледі.

Нәтижелер

Қазақ және жоңғар халықтары арасындағы мәдени байланыстың бір сипатына ел аузында сақталған «Қалмақ қызының әні» деген екі шумақ өлеңін жатқызып, талдауға болады. Бұл әннің мәтіні музыкатанушы Талиға Бекхожинаның музыкалы-этнографиялық жинағында 1972 ж. жарық көрген. Жинақта бұл ән бұрынғы Семей облысы, Абай ауданының тұрғыны Алдажаров Ниязбектің (1914 ж. туған кісі) айтуынша жазып алынды деп келтірілген. Фольклорлық дәстүрде «Қалмақ қызының әні» шығармасының мазмұнына қатысты баламалы интерпретациялар жиі кездеспейді. Мысалы, Алдажаров Ниязбектің (1914–1988) хабарлауынша, бұл өлең қазақтың ханы Қожамжардың қарамағында біраз уақыт тұрақтаған Қалдан-Цереннің қызына қатысты айтылған деген болжам бар. Қожамжардың зайыбы Айкүнім қызды ерекше қамқорлықпен тәрбиелеп, оған аналық мейірімін танытқан. Кейін елге оралған қыз өзінің алған ықыласына ризашылық білдіру мақсатында сағыныш сезімін өлең түрінде жеткізгені айтылады (Бекхожина, 1972: 219).

Тарихшы Амантай Исиннің пікірінше, қалмақ қызының өлеңі қазақ-жоңғар тартысы жылдарынан қалған мәдени дерек. Мәнісі – екі ел үнемі жауласса бермеген, арасында бейбіт жылдар, мәдени қарым-қатынастар болған. Құдандалы елдер де аз болмаған. Бір-бірін

тұтқындаумен қатар екі халық тығыз араласқан сол заманның ізі деп түсінеді (авторлардың далалық материалдары, Исин, 2025). Жоғарыда келтірілген А. Исиннің пікірі негізгі дерек қорын құрайтын Ахат Шәкәрімұлының пайымымен сәйкес екенін ескерген жөн.

Деректің шығу тегі А. Шәкәрімұлының ұнтаспадағы хабарлауында біршама толық әрі нақты жеткізілген. Оның айтуынша, «Қалмақ қызының әні» шынымен де Алдажаров Ниязбектің аузынан 1972 ж. Т. Бекхожинаның «200 әндер» жинағына енген. Бұл жерде А. Шәкәрімұлы «мұны әкейден естігенбіз бәріміз» деп келтіреді де, әннің оқиғасы тарихи болған іс деп тұжырымдайды (Ахметжанов, 2008: 257-258). Әннің мәтіні қалмақтың Қаракөз Айым есімді қызы Қожамберді салдың бәйбішесі Айкүнімнің қолында тәрбиеленгенін баяндайды. Бала көтермеген Айкүнім қалмақтың қызын бауырына басып, 7-8 жыл қолында ұстайды. Енді біраз жыл өткеннен соң, қазақ пен қалмақтың арасында тыныштық орнаған кезде, қалмақтың қызы қайтарылғаны айтылады. Қазақ елін көріп, қыз өлең арқылы сағынышын жеткізген деп пайымдауға болады (Ахметжанов, 2008: 258).

Қожамжардың «сал» немесе «төре» ретінде айтылуы хақында

Бұл жерде мәтінде кездесетін Қожамжар есімді тарихи тұлғаның болмысын нақтылау маңызды. Фольклорлық мәтіндердегі антропонимдер көбіне тарихи шындықты дәлме-дәл қайталамай, поэтикалық бейнелеу, халықтық жадының бұрмалануы нәтижесінде қалыптасады. Сондықтан мұндай есімдерді талдау барысында тарихи деректану мен фольклортану әдістерін ұштастыра қолдану қажет.

Жоғарыда келтірілген мысалға сүйенсек, Ниязбек Алдажаровтың жеткізуінде ән мәтінінде Қожамжар мен Қалдан-Церен замандас ретінде айтылған: «Қожамжардың үйінде бұлғақтадым» (Бекхожина, 1972: 132). Сондай-ақ екеуіде «ханның» ұғымында, яғни билеушінің кейіптерінде сипатталған.

Бұл жолдар қалмақ қызының белгілі бір уақыт аралығында Қожамжардың қармағында тұрақтағанын бейнелейді. Мұнда «үй» ұғымы тек тұрмыстық кеңістікті ғана емес, әлеуметтік-саяси ортаны білдіруі ықтимал. Ниязбек ақсақалдың айтуы бойынша, «Бір жорықта қазақтың ханы Қожамжардың қолына қалмақ ханы Халдан-Цереннің қызы тұтқынға түседі» (Бекхожина, 1972: 209). Яғни, әннің мәтінін талдай келе, қалмақ қызы Қожамжардың ауылында, төңірегінде, естелікте айтылғандай, қазақ арасында тұрақтағанын аңғартады.

Демек өлең жолындағы Қожамжардың бейнесі – нақты тарихи тұлғаны меңзеуімен қатар, қазақ-қалмақ қарым-қатынасының белгілі бір дәуірдегі әлеуметтік көрінісін де жалпы халықтық жады тұрғысында көрсетілген деп айта аламыз.

Алайда мәтінде Қалдан-Цереннің есімі кездеспейді. Бұл екі жайтты салыстыра қарастырсақ, фольклорлық деректің тарихи-генеалогиялық шындыққа қатысты толық сәйкес келмейтінін байқаймыз. Яғни, фольклордағы Қожамжар ханның бейнесі шартты түрде Қалдан-Церен заманымен байланыстырылғанымен, нақты тарихи уақыт пен тұлғалық сәйкестік тұрғысынан, аңызды ел арасында күшейтіп, әсірелеу тұрғысынан қосымша деректер арқылы тексеруді талап етеді.

Мұндай жағдайда ауызша тарих ұғымын қолдануға болады. Айталық, тарихи оқиғалар мен тұлғалар халық жадында сақталып, бірақ олардың арасындағы байланыстар кейде хронологиялық тұрғыдан дәл сәйкес келмей, типологиялық сипатқа ие болып, ел арасында кеңінен таралып отырған.

Деректанулық тұрғыдан алғанда, Қожамжардың тұлғасын анықтау үшін қазақтың шежірелік материалдары, мұрағат деректері мен саяхатшылардың жазбалары сияқты қосымша дереккөздерге сүйену қажет. Мәселен, жоңғар билеушісінің билік құрған кезеңін XVIII ғасырдың алғашқы жартысына сәйкес келеді деп қарастырсақ, Қожамжардың да сол уақыттың саяси кеңістігінде белгілі бір әлеуметтік рөлі бар тұлға болуы ықтимал. Егер ол қазақ қоғамындағы белгілі би, батыр немесе ру басы болса, онда қалмақ қызының әнінде Қожамжар хан есімінің аталуы тарихи шындықтың ішінара көрінісін жеткізуі мүмкін. Бірақ нақты деректерсіз олардың замандастығын түбегейлі бекіту орынсыз болмақ.

Сол дәуірге тиесілі деректердің аздығына байланысты, фольклордағы Қожамжар бейнесі тарихи фактіні дәл қайталау емес, қайта сол дәуірдің әлеуметтік-мәдени шындығын

метафоралық деңгейде бейнелейтін тарихи-мәдени жадының көрінісі ретінде қарастыруға болады. Жалпы қазақ пен жоңғарлардың тарихи-мәдени байланысы фольклорлық жағынан Жоңғар хандығы ыдырағаннан кейін де, шамамен XIX ғ. соңына дейін кең тарағанын жоққа шығармаймыз.

Біріншіден, қолда бар деректер бойынша, хан немесе төре ретінде тарихта есімі қалған тұлғалардың ішінде Сәменнің ұлы Қожамжар ғана еске түседі. Мысалы, 1827 жылы Алтай өңірінде діни-ағартушылық қозғалыстың айрықша белесі ретінде ел ішінде Керей ишаны деген атпен белгілі Мұхамет Мүміннің қызметін атауға болады. Оның Алтайдағы Қожамжар төре ауылынан қоныс таңдап, «төре бейіті» аталған қасиетті мекеннен үй салып, жанынан медресе ашуы – сол кезеңдегі қазақ пен жоңғарлардың шекаралас аймағында орналасуымен, біз келтіріп отырған Қожамжардың тұлғасымен территориялық-аумақтық жағынан сәйкес келеді (Махмет және тағы басқалары, 2019: 173).

Сәмен сұлтан әулеті ішінде ерекше орынға ие болған тұлғалардың бірі – оның екінші ұлы осы Қожамжар (Өжеке) Сәменұлы. Шежірелік деректерде оның төре әулетінен шыққаны анық көрсетілген: «Қожамжар (Өжеке) Сәменұлы. Руы – төре». Бұл мәлімет тек генеалогиялық сипат қана емес, сонымен бірге оның саяси-қоғамдық беделін айғақтайтын дерек болып саналады (Гейноуз, Беркинбаев, 2023: 720-721).

Қожамжар төренің заманы XIX ғасырға сәйкес келеді. Бұл уақыт Абақ керей ішінде төрелердің ықпалын арттыруға бағытталған саяси үрдістермен тығыз байланысты еді. Әбілпейіз сұлтаннан тараған ұрпақтар билікте басымдыққа ие болған кезде, Қожамжар төре олардың арасында өзіндік орны бар ықпалды тұлға ретінде танылды. Оның беделді болуының себебі тек төрелік әулеттен шығуында ғана емес, сонымен қатар саяси шешім қабылдаудағы даналығы мен әлеуметтік ұйымдастырушылық қабілетінде жатқанын көреміз.

«Қалмақ қызының әні» фольклорда XVII-XVIII ғасырларда қалыптасып, белгілі бір қазақ ханының тұтқыны ретінде баяндалатын қалмақ қызы жайлы айтылса (Бекхожина, 1972: 209), XIX ғ. ол төре тұқымынан және өңірдегі беделді тұлғалардың қатарынан танылған Қожамжар Сәменұлының тұлғасымен байланыстырылып кетуі мүмкін. Сол себепті XVII-XVIII ғасырларда қазақтан шыққан Қожамжар ханның немесе сұлтанның болмысын анықтау және оны кейінгі есімдермен салыстыра қарау өзекті болып қалмақ.

Тарихи антропология тұрғысынан қарасақ, Қожамжар төренің бейнесі – абақ керейдің ішкі әлеуметтік құрылымында төрелердің мәртебесін нығайтып, билік легитимділігін сақтап қалудағы маңызды буын. Қожамжар төренің есімі фольклорлық материалдарда ұшырасып отырады. Мұндай деректер оның бейнесін халықтың жадында сақталған әлеуметтік-мәдени тұрғысынан түсінуге мүмкіндік береді.

«Қалмақ қызы әнінде» айтылатын Қожамжар ханның болмысы XIX ғ. өмір сүрген төре әрі батыр Қожамжардың есімімен байланысып кетуі мүмкін деген болжамды жоғарыда келтірдік. Мұндағы батырлық ұғымы ауыл арасындағы ұсақ қақтығыстарда, сондай-ақ сыртқы жауға қарсы күресте, атап айтқанда, дүңген мен қытай басқыншыларына қарсы қол бастап шыққан әйгілі қолбасшы, батыр ретінде сипатталады (Гейноуз, Беркинбаев, 2023: 721).

Алайда бұл жерде назар аударатын мәселелердің қатарына халықтың тарихи жадындағы жау бейнесінің трансформациясын жатқызуға болады. Қазақтың ауызша дәстүрінде ғасырлар бойы ең қатерлі қарсылас ретінде жоңғарлардың бейнесі қалыптасқан. Жоңғар шапқыншылығының ауыр зардаптары ұжымдық жадыда із қалдырғандықтан, кейінгі кезеңдердегі өзге де сыртқы қауіптер, мысалы, Қожамжар Сәменұлының кезіндегі дүңген, қытай әскерлері – фольклорлық санада жиі түрде «жоңғар» бейнесімен астастырыла қабылданды деп жорамалдауға болады.

«Қалмақ қызының әнінде» Қожамжар есімінің Қалдан-Церен сияқты жоңғар дәуірінің тарихи тұлғаларымен қатар аталуын да осы фольклорлық анахронизм шеңберінде де пайымдауға болады. Бұл жерде нақты хронологиядан ауытқу болса да, халықтың баяндауында тарихи дәлдік емес, батырлық пен ерліктің архетиптік жалғастығы шығып тұр. Яғни, Қожамжардың XIX ғасырдағы ерліктері халық санасында жоңғар дәуіріндегі қаһармандықтың заңды жалғасы ретінде көрініс тауып отыр немесе Қалдан-Цереннің кезіндегі

шапқыншылықтар осындай фольклорлық әндерден жалпылама түрде көрініс тауып, халық арасында таралып келген. Кейін орындаушылардың тарапынан түрлене келе, қазіргі буын өкілдеріне жеткен.

Өлең жолдарын тарихи-салыстырмалы талдау әдісі арқылы қарастыру халық жадындағы тарихи үрдістердің күрделі сипатын ашуға мүмкіндік береді. Бұл әннің мәтінінде тарихи поэтикалық бейнелер өзара тоғысып, дәуірлер арасындағы оқиғалар анахронизм арқылы біртұтас көрініске ұштасуы мүмкін.

Қожамжар салдың тұлғасы

«Қалмақ қызының әні» бірнеше нұсқада орындалғанымен, оның түпнұсқасы Шәкәрім қажыдан тікелей естіген Ахат Шәкәрімұлының ұнтаспадағы мәтіні мен талдаған ойы барынша тарихи шындыққа жақын екенін түсіну маңызды. Онда Қожамжардың сал екені, және ешқандай XIX ғасыр емес, қазақ-жоңғар қақтығыстары кезінде пайда болған тарихи ән екені анық айтылады. Оған дау жоқ. Бұны ұнтаспаны жазған Арғынбек Ахметжанов та, Ахат Шәкәрімұлының өзі де Т. Бекхожинаның «200 ән» жинағына еңбей қалған шумақтарын талдайды. Мысалы:

3-шумақ.

Мені қазақ жатсың деп санамған,
Бұлбұл болдым бағында саялаған.
Бай, бай, бай.
Қолға түскен жорықта тұтқын демей,
Ақ маралға басымды бағалаған.
Бай, бай, бай...

4-шумақ.

Мен Арқаның көргенмін ғажап жерін,
Ең жайлаған жағалай шалқар көлін.
Бай, бай, бай.
Өз қызындай өсірген тәрбиелеп,
Сағынамын, аңсаймын, ей, қазақ жерін.
Бай, бай, бай...

Ахат Шәкәрімұлы: «Мына қараңыз! Екеуі бір туысқан ел. Осыны мен айтқанымда кәрі аналар жылайтын».

Арғынбек Ахметжанов: «Ниязбек ағаның бұл берген мәліметінен гөрі Ахат ағаның айтқан әңгімесі әрі дәлірек, әрі ұғымдырақ көрінбей ме?» (Ахметжанов, 2008: 259).

Төменде берілген Алдажаров Ниязбектің нұсқасы және Өлмесеков Келденбайдың орындауындағы ән жолдары кейінгі жылдарға тән болғандықтан, осы Ахат Шәкәрімұлының естеліктері тарихқа жақын болып қабылданбақ. Ал төменде аталған екі тұлғаның мәтіндері арқылы «Қалмақ қызының әнін» талдауға әрекет жасадық.

«Қалмақ қызының әні»

Музыкатанушы Талиға Бекхожинаның 1972 ж. шығарған жинағында Ниязбек Алдажаровтан жазып алынған өлең жолдары жарық көрген:

Айдарымды Айкүнім моншақтаған,
Қадірімді бұл елде кім сақтаған.
Биік таудың басына шығып тұрып,
Жоқтайыншы елімді ардақтаған.

Ой-бой, бай-бай,
Күнім-ай, бай-бай.

Үкі тағып басыма бұлғақтадым,
 Әйел ғой деп маңдайға бір қақпадың.
 Қайран менің кешегі күндерім-ай!
 Қожамжардың үйінде бұлғақтадым (Бекхожина, 1972: 131-132).

Сол кезеңде Семей өңірінде таралған ауызша дәстүрде жоғарыда келтірілген әннің кейбір нұсқалары «Шәкәрімнің Айкүнім әні» ретінде танылып келген. Бұл мағлұмат белгілі орындаушы, әнші Келденбай Өлмесековтың (1953–2011) пайымдарымен сабақтас. Өлмесековтың айтуынша, ол аталған әннің тарихын Ниязбек Алдажаровтан естіген. Өз кезегінде Н. Алдамжаров ұзақ жылдар бойы бұрынғы Семей облысы, Абай ауданы төңірегіндегі елді-мекендерден Шәкәрімнің музыкалық мұрасын жинап, жарыққа шығарумен айналысқан (Абай туралы естеліктер, 2022).

Бұл дерек Т. Бекхожина жариялаған нұсқамен де сәйкес келеді. Әнді орындаушылардың бірі К. Өлмесековтың пікіріне қарағанда, туынды түпнұсқалық тұрғыдан Шәкәрімге тиесілі емес, ол тек «Қалмақ қызының әні» аталып келген шығарманы жеткізушінің рөлін атқарған. Сонымен қатар Шәкәрім осы әнге шығармашылық тұрғыдан өз үлесін қосып, үшінші шумақты жеке нұсқа ретінде енгізгені айтылады (Әнші, 2023). Әуелде бұл әнді түпнұсқаға барынша жақын орындағандардың қатарында Ниязбек Алдажаровтың өзі, одан кейін Келденбай Өлмесеков болған (Өлмесеков, 2023).

Бұған қатысты тағы бір дерек тарихшы Мұхтарбек Қарпықұлының естелігінде кездеседі (авторлардың далалық материалдары, Каримов, 2025). Оның хабарлауынша, «Қалмақ қызының әнін» жеткізген Алдажаров Ниязбек Шәкәрім қажымен жақын араласқан замандасы болған. Ниязбек Алдажаровтың Шәкәрім мұрасымен жақын таныс болуының себебі де осы. Соған қарағанда, жергілікті халық арасында (бұрынғы Семей өңірінде) бұл ән «Шәкәрімнің Айкүнім әні» ретінде кең таралса, түпкілікті тарихи қабатта ол «Қалмақ қызының әні» деп аталып келген.

Ғылыми тұрғыдан алғанда, мұндай деректер әннің мәтіндік және орындаушылық дәстүрінің көпқабатты сипатын көрсетеді. Бір жағынан, ол халықтық ортада «қалмақ қызы» бейнесімен байланыстыра таратылса, екінші жағынан, кейінгі уақытта Шәкәрім шығармашылығымен сабақтасып, оның авторлық ықпалы арқылы жаңа мазмұндық қырларға ие болған. Бұл жағдай әннің ауызша дәстүрде сақталуымен қатар, кейінгі кезеңдерде авторлық интерпретациялардың қосылу ерекшелігін де айғақтайды.

К. Өлмесековтің орындауындағы мәтін жолдарының Т. Бекхожина жариялаған жинақтағы мәтіннен, аз да болса, өзгешелігі байқалады. Бұл жағдай ауызша дәстүрге тән құбылыс ретінде қабылданады. Өйткені, уақыт өте келе жыр жолдары мен ән мәтіндері орындаушылардың тілдік ортасына сай бейімделіп, жекелеген сөздер синонимдермен ауыстырылып отырған. Дегенмен мұндай әрекеттер шығарманың түпкі мазмұнын өзгерткен жоқ, ал оның негізгі идеялық-эмоциялық арқауы сақталған деп тұжырымдауға болады.

Ел арасында Шәкәрім Құдайбердіұлының өзі қосқан деп айтылып келген үшінші шумақтың мәтінін келтірсек (Өлмесеков, 2023):

Ақ қозыға жарасар түбіттей жүн,
 Көрген күнім, ей, қалқа, қараңғы түн.
 Жас күніңді жамиға күл де, ойна-ей,
 Өтіп-кетіп барады-ей, үміттей күн.

Кесте 1 – «Қалмақ қызының әні» нұсқалары
 [Table 1 – Versions of “The Song of the Kalmyk Girl”]

Т. Бекхожина жариялаған Н. Алдажаровтың бойынша (1972 ж.) нұсқасы	К. Өлмесековтың ән айту нұсқасы (1990 ж.ж.)	Екі нұсқада кездесетін өзгерген сөздер
1) Айдарымды Айкүнім моншақтаған, 2) Қадірімді бұл <i>елде</i> кім сақтаған?!	1) Айдарымды Айкүнім моншақтаған, 2) Қадірімді бұл <i>күнде</i> кім сақтаған?!	елде/күнде

3) Биік таудың басына шығып тұрып, 4) Жоқтайыншы елімді ардақтаған.	3) Биік таудың басына шығып тұрып, 4) Жоқтайыншы елімді ардақтаған.	
1) Ой-бой , бай-бай, 2) Күнім-ай, бай-бай.	1) Бай-бай , бай-бай, 2) Күнім-ай, бай-бай.	Ой-бой/бай-бай
1) Үкі тағып басыма бұлғақтадым , 2) Әйел ғой деп маңдайға бір қақпадың. 3) Қайран менің кешегі күндерім-ай! 4) Қожамжардың үйінде бұлғақтадым .	1) Үкі тағып басыма бұлғақтаттың , 2) Әйел ғой деп маңдайға бір қақпадың. 3) Қайран менің кешегі күндерім-ай! 4) Қожамжардың үйінде ойнақтадым .	бұлғақтадым/бұлғақтаттың бұлғақтадым/ойнақтадым
*Бұл нұсқада үшінші шумақ жоқ	1) Ақ қозыға жарасар түбіттей жүн, 2) Көрген күнім, ей, қалқа, қараңғы түн. 3) Жас күнінді жамиға күл де, ойна-ей, 4) Өтіп-кетіп барады-ей, үміттей күн.	

Бұл жерде біз мәтіндік нұсқалардың ауысуына тарихи-лингвистикалық тұрғыдан талдау жасауға мүмкіндік аламыз. Өлеңнің екі нұсқасы арасындағы айырмашылық – «елде» мен «күнде» сөздерінің қолданылуынан байқалады. Алғашқы нұсқада «елде» сөзі ұлттық-этникалық, әлеуметтік-мәдени кеңістікті білдірсе, кейінгі нұсқадағы «күнде» сөзі уақыт категориясына, яғни күнделікті өмір мен уақыттың ағысына бағытталып тұр.

Жалпы қазақтың ән-жырлары ауызша айтылып, орындаушыдан орындаушыға жеткен сайын мәтіннің кейбір тұстары өзгеріске ұшыраған. Бұл табиғи және географиялық ерекшелік болғандықтан, табиғи құбылыс деп қабылдаймыз.

Айталық, Келденбай Өлмесеков сынды орындаушылар жырды өз заманының танымына лайықтап жеткізген болуы ықтимал. XIX–XX ғасырларда «елде» сөзінен гөрі «күнде» сөзі уақыт пен заманға екпін жасаудың тиімді жолы ретінде ұсынылған. Мұнда орындаушы кеңістік өлшемін уақыт өлшеміне алмастырып, тыңдаушыға ойды естелік тұрғысынан жеткізген. Әрине сөздің кездейсоқ алмастырылуын да жоққа шығармаймыз.

Мысалы, Т. Бекхожинаның нұсқасында: «Қадірімді бұл *елде* кім сақтаған» – бұл өлең жолы поэтикалық тұрғыда ел-жұрт ұғымына сүйенеді. Мұнда «ел» сөзі белгілі бір әлеуметтік қауымдастықтың ішінде тұлғаның қадірі жоғалғанын, яғни өз ортасында бағаланбай қалғанын бейнелесе, екінші жақтан өзінің орналасқан қоғамындағы (контекст бойынша қазақ елі) қадірін сақтаған Айкүнімнің тұлғасымен байланыстырып тұр.

Тарихи тұрғыдан алғанда, мұндай поэтикалық қолданыс көбіне қонысынан, ортасынан айырылған кісінің мұңын білдіреді. Бұл контексте «елде» сөзі – кеңістік категориясын анықтайды. Яғни, тарихи тұлға немесе жыр кейіпкері өз қадірін ел ішінде таба алмағанын айтып, «кім сақтаған?» деп сұрайды. Бұны қалмақ қызының Айкүнімнің бейнесі мен үй іші кеңістігіне байланыстырылып, белгілі бір этно-мәдени топтың аясында қабылданған мағына деп қарастыра аламыз.

«Қадірімді бұл *күнде* кім сақтаған» – бұл өлең жолы уақыт өлшеміне ойысады. «Бұл күнде», өз кезегінде, «қазіргі заманда» деген мағынаға жақын. Мұнда кеңістік емес, уақыт ұғымы алдыңғы орынға шыққан. Яғни, қалмақ қызының еліне оралған кезіндегі естеліктерін жеткізгендей мәнге ие болған. Бір кездері қадірін сақтайтын ел-жұрты болған, ал енді уақыт тұрғысынан оның өткенде қалғандығын көрсететін поэтикалық құрылымды жеткізіп тұр.

«Үкі тағып басыма *бұлғақтадым*» дегені Т. Бекхожинаның жазбасында қалмақ қызының бірінші жақтан айтып тұрғанын жеткізеді. Мәтіндегі «Үкі тағып басыма *бұлғақтадым*» деген өлең жолы ғылыми тұрғыдан алғанда әлеуметтік-мәдени мәнге ие. Мұндағы «үкі тағу»

дәстүрлі ортада қыз баланың нәзіктік бейнесін, сонымен қатар оның қоғамдағы белгілі бір мәртебесін көрсететін мәдени көрінісі болып сипатталады. Демек тұтқынға түскен қалмақ қызының Қожамжардың шаңырағында «үкі тағып» еркін жүріп-тұруы, оның тұрмыстық шектеулерге байланып қалмағанын, керісінше белгілі бір деңгейде еркіндікте өмір сүргенін көрсетеді.

Ал Келденбай Өлмесековтің орындауындағы «Үкі тағып басыма бұлғақтаттың» деген жолы екінші жақ тұрғысынан қарастырғанда, поэтикалық екпін қалмақ қызының өзінен гөрі Қожамжардың тұлғасына ауысқанын байқаймыз. Мұнда сөйлеуші қыз емес, Қожамжардың іс-әрекеті мен ықпалы алдыңғы қатарға шыққандай көрініс береді. Демек қыздың басына үкі тақтырып, оның «бұлғақтатуы», Қожамжардың тұтқынға түскен қызды жатсынбай, қайта оған ерекше ілтипат танытып, еркін жүріп-тұруға жағдай жасағанын білдіреді.

Екі нұсқада да қалмақ қызының қазақ жерінде әлеуметтік және тұрмыстық тұрғыда белгілі бір еркіндікке ие болғанын көрсетеді. Біріншісінде бұл оның өз болмысын сақтап, еркін жүріп-тұруымен көрінсе, екіншісінде Қожамжардың қамқорлығы мен ілтипаты арқылы баяндалған.

Әннің екінші шумағында кездесетін «Қожамжардың үйінде бұлғақтадым» деген жол да қалмақ қызының қазақ ортасындағы еркін жағдайын жеткізеді. Ал «бұлғақтау» сөзінің қолданысы еркіндікте, уайымсыз, бос жүрумен қатар, қызға тән жасампаздық пен сән-салтанатты білдіретін поэтикалық бейне ретінде қабылданады.

Ал «Қожамжардың үйінде *ойнақтадым*» деген нұсқа (Келденбай Өлмесековтің орындауында) поэтикалық мән-мағынасы жағынан «бұлғақтадым» сөзіне жақын қолданылған. Ғылыми тұрғыдан қарағанда, «ойнақтадым» сөзінің қолданысы Қожамжардың үйінде қыздың өзін қауіпсіз сезінгенін, тұрмыстық және психологиялық еркіндікке ие болғанын меңзейді. Бұл сөз қыздың жас сипатын, көңіл сергектігін, этнографиялық ортадағы мәдени бейімделуін поэтикалық тұрғыда жеткізеді. Дегенмен ауызша тараған фольклор мәтіндерінде синонимдердің жиі қолданылуы калыпты әрі орынды екенін ескерген жөн.

Осылайша, әртүрлі нұсқаларда қолданылған «бұлғақтау» мен «ойнақтау» сөздері семантикалық тұрғыда бір-бірін толықтырып, қалмақ қызының қазақ ортасында еркіндікке ие болғанын айшықтайды. Бұл екі шумақ өлең XVII–XVIII ғасырлардан бері келе жатқан ұжымдық жадыдан көрініс тапқан «Қалмақ қызының әні» мазмұнын толықтай қамтып, сол дәуірге тиесілі екенін анық көрсетеді. Ал үшінші шумақ өлең кейінгі ортада тараған:

Ақ қозыға жарасар түбіттей жүн,
Көрген күнім, ей, қалқа, қараңғы түн.
Жас күніңді жамиға күл де, ойна-ей,
Өтіп-кетіп барады-ей, үміттей күн (Өлмесеков, 2023).

Бұл шумақтың мазмұндық әрі текстологиялық құрылымы шынында да назар аударуды қажет етеді. «Ақ қозыға жарасар түбіттей жүн...» деп басталатын жолдар кейбір деректерде Шәкәрім қажының кейіннен толықтырған нұсқасы ретінде көрсетіледі (Өлмесеков, 2023). Ел аузында бұл шумақпен айтылатын ән «Шәкәрімнің Айкүнім әні» деген атаумен таралуы да соның айғағы.

Бұл шумақ қазақ-жоңғар қатынастары контексіндегі мәдени ортаға сәйкес келмейді. Өлеңнің бастапқы тарихи-этнографиялық мазмұны тұтқын қыздың тағдыры мен қазақ қоғамындағы әлеуметтік қатынастарды бейнелесе, Шәкәрімге телінетін бұл шумақ поэтикалық сипатта жалпы өмірдің өтпелілігі мен жастық шақтың қадірін жырлауға бағытталған. Демек аталмыш шумақ түпкі тарихи-мәдени жағдайдан бөлек, кейінгі дәуірдің дүниетанымдық сипатын бейнелейтін қосымша ретінде халық арасында кеңінен тараған деп қарастырған жөн деген болжамға келеміз.

Ал алғашқы дереккөз Ахат Шәкәрімұлының қолжазбасында бұл ән «Қалмақ қызы Қаракөз Айымның зары» аталып, екі бөлімнен тұратын өлең жолы 19 шумақта берілген. Ал

әнде айтылатын Қожамжардың есімі Ахат Шәкәрімұлының қолжазбасында «Қожамсал» деп берілген.

Осы деректік айғақтарды негізге алсақ, «Қалмақ қызының әні» кездейсоқ құрастырылған мәтін емес, тарихи оқиғаға телінген, ауызша дәстүр арқылы ұзақ уақыт бойы сақталып келген шығармалардың қатарына жатады.

Ең алдымен, Ахат Шәкәрімұлының қолжазбасында әннің «Қалмақ қызы Қаракөз Айымның зары» деп нақты аталып, 19 шумақ көлемінде берілуі – мәтіннің тұрақты құрылымы мен кең тараған нұсқалық негізі болғанын аңғартады. Мұндай көлем мен композициялық жүйелілік, әдетте, халық жадында ұзақ уақыт орныққан, бірнеше буын орындаушылардың қолынан өткен дәстүрлі мәтіндерге тән.

Демек Ахат Шәкәрімұлы қолжазбасындағы атау, мәтін көлемі мен құрылымы, сондай-ақ «Қожамсал» тәрізді антропонимдердің нұсқалық берілуі «Қалмақ қызының әні» қазақ-жоңғар қақтығыстары заманынан бері үзілмей айтылып келе жатқанын көрсетеді.

Қорытынды

Мақалада жүргізілген талдау нәтижесінде қазақ-жоңғар қатынастарының күрделі қырларын қамтитын кезеңде ортақ мәдени мұраның көріністерін зерттеуде фольклордың маңызы көтерілді. Әсіресе фольклорлық дереккөздер, соның ішінде «Қалмақ қызының әні» сияқты дәстүрлі музыкалық үлгілер тарихи-мәдени байланыстарды бейнелейтін маңызды арналардың бірі ретінде қарастырылды. Әннің мәтіндік және орындаушылық дәстүрін талдау оның көпқабатты сипатын, дәстүрлі ауызша таралымнан бастап авторлық ерекшеліктерге дейінгі эволюциялық дамуын көрсетеді. Сонымен бірге зерттеу қазақ пен жоңғар халықтарының ұзақ тарихи өзара әрекеттесуінің мәдени нәтижелерін көрсетуге бағытталды. Қақтығыстардан кейінгі кезеңде де ортақ кеңістікте аралас өмір сүрген халықтардың өзара ықпалдастығы тарихи жадыда сақталып, мәдени сабақтастықтың ажырамас бөлігіне айналғанын қарастырдық.

Мақалада қарастырылған қазақтың дәстүрлі «Қалмақ қызының әні» халық жадында сақталған мәдени құбылыстардың бір үлгісі ретінде талданды. Әннің мәтіні мен орындаушылық дәстүріндегі көпқабатты сипаты қазақ пен жоңғар арасындағы мәдени ықпалдастықты қамтығанын дәлелдейді.

Осылайша, бір жағынан, бұл ән көпшілік ортада «қалмақ қызы» бейнесімен байланысты аңыздық сипатта тараса, екінші жағынан, кейінгі кезеңде Шәкәрім шығармашылығымен сабақтасып, жаңа мазмұндық қырларға ие болған.

References

- Abaj turaly estelikter, 2022. — *Abaj turaly estelikter* [Memories of Abai]. / Qurast. T.Q. Shangbaj, M.S. Qajrambaeva. – Semej: «Abajdyng memleketik muzej-qorygy», 2022. 576 p.
- Avtorlardyn dalalyq materialdary, Isin, 2025. — *Avtorlardyng dalalyq materialdary* [Field materials of the authors]. T.g.k., professor Amantaj Isinmen suhbat. Semej. 12.08.2025.
- Avtorlardyng dalalyq materialdary, Karimov, 2025. — *Avtorlardyng dalalyq materialdary* [Field materials of the authors]. T.g.k., professor M. Karimovpen suhbat. Semej. 25.08.2025.
- Ahmetzhanov, 2008. — Ahmetzhanov Argynbek. Ruhani zhol: Shakarim: An: Dastan: Mura [Spiritual path: Shakarim: song: saga: Heritage.]. — 2-kitap. — Oskemen: «Reklamnyj Dajdzhest», 2008. – 292 p.
- Anshi, 2023. — *Anshi Keldenbay Olmesekov* [Singer Keldenbay Olmesekov]. Radiohabar. [Jelektrondy resurs]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BzYypAbqBAA&t=1305s> (zhugingen kuni: 06.09.2025).
- Basangova, Burykin, 2006. — *Basangova T.G., Burykin A.A.* Mansijskaja parallel' k kalmyckim stihotvorenijam-primetam «shinzh» i fragmentam kalmyckogo jeposa «Dzhangar» na fone analogichnyh obrazcov fol'klora narodov Sibiri [The Mansi parallel to the Kalmyk omen poems "shinj" and fragments of the Kalmyk epic "Dzhangar" against the background of similar folklore samples of the peoples of Siberia] // Materialy XXXV Mezhdunarodnoj filologicheskoy konferencii. Vyp. 16. Uralistika. Ch. 1. SPb.: Filologicheskij fakul'tet SPbGU, 2006. Pp. 12-17.
- Bekhozhina, 1972. — *Bekhozhina T. Qazaqyng 200 ani.* Muzykaly-jetnografijalyq zhinaq [200 Kazakh songs. Musical and ethnographic collection]. Almaty, 1972. 232 p.
- Bordzhanova, 1999 — Bordzhanova T. G. Magicheskaja poezija kalmykov [Magical poetry of the Kalmyks]. Jelista, 1999. – 182 p.

- Gejnouz, Berkinbaev, 2023. — *Gejnouz Dz., Berkinbaev O.U.* Abilpejz Sultan i ego potomki [Abilpase Sultan and his descendants] // *Jelektronnyj nauchnyj zhurnal «edu.e-history.kz»*. 2023. T. 10. № 4. Pp. 704-724. DOI: 10.51943/2710-3994-2023-10-4-704-724
- Edilhanova, 2005. — *Edilhanova S.A.* Kazahsko-dzhungarskie vzaimootnosheniya v XVII-XVIII vekah (Nekotorye istoriograficheskie aspekty problemy) [Kazakh-Dzungarian relations in the XVII-XVIII centuries (Some historiographical aspects of the problem)]. — Almaty: Dajk-Press, 2005. — 162 s.
- Zhusipov, 2007. — *Zhusipov N.Q.* Qazaq fol'klortanu gylmy: XX gasyrdyng birinshi zhartysy [Kazakh folklore science: the first half of the twentieth century]. Monografiya. — Pavlodar. 2007. — 381 b.
- Zlatkin, 1983. — *Zlatkin I.Ja.* Istorija Dzhungarskogo hanstva [The history of the Dzungarian Khanate]. Izdanie vtoroje. — Moskva: «Nauka», 1983. — 332 s.
- Istorija Kazahstana, 2005. — *Istorija Kazahstana v russkikh istochnikah*. 1-tom. Posol'skie materialy Russkogo gosudarstva (XV-XVII vv.) [The history of Kazakhstan in Russian sources. Volume 1. Embassy materials of the Russian state (XV-XVII centuries)]. Isin A.I., sostavlenie, transkripcija skoropisi, special'noe redaktirovanie tekstov, vstupitel'naja stat'ja, kommentarii i sostavlenie slovníkov ukazatelej, Almaty: Dajk-Press, 2005. — 704 s.
- Mahmet t.b., 2019. — *Mahmet M., Erzhan Q., Muqan N.* Aqyt Ulimzhiulynyng dini dunietanymyndagy erekshelekter [Features of the religious worldview of akyt Ulimzhiuly] // *Əl-Farabi QazUU. Habarshy. Filosofiya, madeniettanu, sajasattanu serijasy*. №2 (68) 2019. — 171-179 bb.
- Mejendorf, 1975. — *Mejendorf E.K.* Puteshestvie iz Orenburga v Buharu [A trip from Orenburg to Bukhara]. Predisl. N.A. Halfina. M., Glavnaja redakcija vostochnoj literatury izdatel'stva «Nauka», 1975.
- Pubaev R.E., 1981. — *Pubaev R.E.* «Pagsam-chzhonsan» — pamjatnik tibetskoj istoriografii XVIII veka [Pagsam-zhongsan is a monument of 18th-century Tibetan historiography]. — Novosibirsk: Nauka, 1981.
- Olmesekov, 2023. — *Olmesekov K.R.* Aqyn zhazushylar [Poet writers]. Shygys Qazaqstan: tanymlar esimer. A.S. Pushkin atyndagy Shygys Qazaqstan Oblystyq Kitaphanasy. [Elektronnyj resurs]. URL: <https://esimer.pushkinlibrary.kz/kz/madeniet-zhane-oner-kairatkerleri/154-muzyka/ispolniteli/1936-.html> (zhugingen kuni: 08.09.2025).
- Sanchirov V.P., 1990. — *Sanchirov V.P.* «Iljethjel shastir» kak istochnik po istorii ojratoj [«Ilathal Shastir» as a source on the history of the Oirats.]. — M.: Nauka. Glavnaja redakcija vostochnoj literatury, 1990. — 137 s.
- Shheglova, T. K. Ustnaja istorija: ucheb, posobie [Oral history: textbook]. Barnaul: AltGPA, 2011. — 364 s.
- Millward James A., 2007. — *James A. Millward.* A History of Xinjiang, Revised and Updated, Revised and Updated Edition. 2021. — 520 p.

Әдебиеттер

- Абай туралы естеліктер, 2022. — *Абай туралы естеліктер* / Құраст. Т.Қ. Шаңбай, М.С. Қайрамбаева. — Семей: «Абайдың мемлекеттік музей-қорығы», 2022. 576 б.
- Авторлардың далалық материалдары, Исін, 2025. — *Авторлардың далалық материалдары*. Т.ғ.к., профессор Амантай Исінмен сұхбат. Семей. 12.08.2025.
- Авторлардың далалық материалдары, Каримов, 2025. — *Авторлардың далалық материалдары*. Т.ғ.к., профессор М. Каримовпен сұхбат. Семей. 25.08.2025.
- Ахметжанов, 2008. — *Ахметжанов Арғынбек*. Рухани жол: Шәкәрім: Өн: Дастан: Мұра. — 2-кітап. Өскемен: «Рекламный Дайджест», 2008. 292 б.
- Әнші, 2023. — *Әнші Келденбай Өлмесеков*. Радиохабар. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BzYupAbqBAA&t=1305s> (жүгінген күні: 06.09.2025).
- Басангова, Бурыкин, 2006. — *Басангова Т.Г., Бурыкин А.А.* Мансийская параллель к калмыцким стихотворениям-приметам «шинж» и фрагментам калмыцкого эпоса «Джангар» на фоне аналогичных образцов фольклора народов Сибири // *Материалы XXXV Международной филологической конференции*. Вып. 16. Уралистика. Ч. 1. СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006. С. 12-17.
- Бекхожина, 1972. — *Бекхожина Т.* Қазақтың 200 әні. Музыкалы-этнографиялық жинақ. Алматы, 1972. 232 б.
- Борджанова, 1999 — *Борджанова Т. Г.* Магическая поэзия калмыков. Элиста, 1999. — 182 с.
- Гейноуз, Беркинбаев, 2023. — *Гейноуз Дж., Беркинбаев О.У.* Абилпейз Султан и его потомки // *Электронный научный журнал «edu.e-history.kz»*. 2023. Т. 10. № 4. С. 704-724. (На каз.). DOI: 10.51943/2710-3994-2023-10-4-704-724
- Едилханова, 2005. — *Едилханова С.А.* Казахско-джунгарские взаимоотношения в XVII-XVIII веках (Некоторые историографические аспекты проблемы). Алматы: Дайк-Пресс, 2005. 162 с.
- Жүсіпов, 2007. — *Жүсіпов Н.Қ.* Қазақ фольклортану ғылымы: XX ғасырдың бірінші жартысы. Монография. Павлодар. 2007. 381 б.
- Златкин, 1983. — *Златкин И.Я.* История Джунгарского ханства. Издание второе. Москва: «Наука», 1983. 332 с.
- История Казахстана, 2005. — *История Казахстана в русских источниках*. 1-том. Посольские материалы Русского государства (XV-XVII вв.). Исін А.И., составление, транскрипция скорописи, специальное редактирование текстов, вступительная статья, комментарии и составление словарей указателей, Алматы: Дайк-Пресс, 2005. — 704 с.

Махмет т.б., 2019. — *Махмет М., Ержан Қ., Мұқан Н.* Ақыт Үлімжіұлының діни дүниетанымындағы ерекшеліктер // Әл-Фараби ҚазҰУ. Хабаршы. Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы. №2 (68) 2019. 171-179 бб.

Мейендорф, 1975. — *Мейендорф Е.К.* Путешествие из Оренбурга в Бухару. Предисл. Н.А. Халфина. М., Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1975.

Өлмесеков, 2023. — *Өлмесеков К.Р.* Ақын жазушылар. Шығыс Қазақстан: танымал есімдер. А.С. Пушкин атындағы Шығыс Қазақстан Облыстық Кітапханасы. [Электронды ресурс]. URL: <https://esimder.pushkinlibrary.kz/kz/madeniet-zhane-oner-kairatkerleri/154-muzyka/ispolniteli/1936-.html> (жүгінген күні: 08.09.2025).

Пубаев, 1981 — *Пубаев Р.Е.* «Пагсам-чжонсан» – памятник тибетской историографии XVIII века. Новосибирск: Наука, 1981.

Санчилов, 1990 — *Санчилов В.П.* «Илэтхэл шастир» как источник по истории ойратов. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. 137 с.

Щеглова, 2011 — *Щеглова Т. К.* Устная история: учеб, пособие. Барнаул: АлтГПА, 2011. 364 с.

Millward James A., 2007. — *James A. Millward.* A History of Xinjiang, Revised and Updated, Revised and Updated Edition. 2021. – 520 p.

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Kupenova G.Y., Smanova A.M. THE «SCHOOL QUESTION» IN THE HISTORY OF THE TURKIC-MUSLIM PEOPLES OF RUSSIA (BASED ON THE MATERIALS OF THE PRE-REVOLUTIONARY TATAR PRESS).....	1563
Kasymkhan K., Sauyrkan Y. RELIGIOUS AND SOURCE-STUDY ASPECTS OF MASHKHUR ZHUSIP KOPEULY'S MANUSCRIPT “DIN TAGYLYMY”.....	1575

HISTORY

Kabuldinov Z.E., Beisembayeva A.R., Mussabalina G.T. FOREIGN POLICY OF THE DZUNGAR KHANATE TOWARD THE KAZAKH KHANATE IN THE 1630S–1680S.....	1588
Abdikhanova A.E., Akhmetova Zh.K., Abdimanov S.A. PRINCIPLES OF THE STRUGGLE FOR NATIONAL STATEHOOD (USING THE EXAMPLE OF THE «USH ZHUZ» PARTY).....	1605
Abdullaeva A., Dinasheva L., Myrzaliyeva E. THE EVOLUTION OF TRADITIONAL URBAN CULTURE OF TURKESTAN IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY.....	1619
Adilbaeva A.S., Bakitzhanova A.B., Gabdullina A.Zh. THE SIZE AND ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION OF SEMEY DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE.....	1636
Dadabayeva G., Gerald Pech. GERMANS IN KAZAKHSTAN: HISTORY OF RESETTLEMENT AND ADAPTATION IN THE TWENTIETH CENTURY.....	1649
Jursunbayev B.A., Zhubanyshov B.T., Danabekova D.I. THE CULT OF MOUNTAINS IS THE ORIGINAL SOURCE OF THE TENGRIAN WORLDVIEW.....	1662
Koja M.B., Sandybayeva A.D., Primkulova G.J. SOME RESEARCH RESULTS OF THE AL-KHOJA-ATA COMPLEX IN THE CITY OF TURKESTAN.....	1680
Legkiy D.M., Ibrayev Y.Y., Tabuldenov A.N. LEADERS OF THE KAZAKH NATIONAL MOVEMENT IN DOCUMENTS OF POLITICAL INVESTIGATION (ORENBURG, AUGUST 1916).....	1693
Oralova A.A. THE HISTORICAL ROLE OF KOZHABERGEN BATYR IN THE EASTERN FRONTIER POLICY OF THE KAZAKH KHANATE	1707
Saktaganova Z.G., Yelibayev T.A. THE TURGAY REGION BASED ON THE MATERIALS OF THE FIRST GENERAL CENSUS OF THE POPULATION OF THE RUSSIAN EMPIRE OF 1897.....	1720
Sydykov E.B., Sailaubay E.E., Düysen S.Zh. THE PRODUCTIVE WORK OF BALZHAN BOLTIRIKOVA DURING HER DIPLOMATIC SERVICE AT THE UNITED NATIONS.....	1735
Tassilova A.A., Zhappasov Z.E. WOMEN IN WARTIME SOVIET SOCIETY.....	1750
Turlybai B.S., Kenzhebaev G.K. THE ROLE OF THE NEWSPAPER "BIRLIK TUY" IN RAISING EDUCATIONAL ISSUES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	1762
Tokishkadirov B., Dautova A., Issin A. HISTORICAL AND CULTURAL REPRESENTATION OF KAZAKH-DZHUNGAR RELATIONS IN FOLK LITERATURE (BASED ON THE SONG "AIKUNIM" COMPOSED BY SHAKARIM).....	1776
Shukeeva A.T., Bukanova R.G., Utegenov M.Z. EVERYDAY LIFE OF THE RURAL POPULATION OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN IN THE 1950s–1960s THROUGH THE PRISM OF HISTORICAL MEMORY.....	1792

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Sakhi Zh., Aidymbayeva A. GENDER POLICY IN EARLY 20TH-CENTURY KAZAKH SOCIETY ON THE PAGES OF THE “AIQAP” JOURNAL: A MEDIA-ETHNOGRAPHIC ANALYSIS.....	1808
Syzdykova G.M. ENDO- AND EXO-ETHNONYMS OF THE KAZAKH PEOPLE IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF XVIII – EARLY XX CENTURIES.....	1824
Kaliyeva B.T., Tleubekova G.B. THE WAY OF LIFE OF KAZAKH PEOPLE IN THE MATERIALS OF RUSSIAN IMPERIAL EXPEDITIONS AND THE WORKS OF RUSSIAN TRAVELERS OF THE 18TH–19TH CENTURIES.....	1834

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Купенова Г.Ы., Сманова А.М. РЕСЕЙДЕГІ ТҮРКІ-МҰСЫЛМАН ХАЛЫҚТАРЫ ТАРИХЫНДАҒЫ «МЕКТЕП МӘСЕЛЕСІ» (РЕВОЛЮЦИЯҒА дейінгі татар баспасөзінің деректері негізінде).....	1563
Қасымқан Қ., Сауырқан Е. МӘШҰР ЖҮСІП КӨПЕЙҰЛЫНЫҢ «ДІН ТАҒЫЛЫМЫ» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ДІНТАНУЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР.....	1575

ТАРИХ

Қабылдинов З.Е., Бейсембаева А.Р., Мұсаубалина Г.Т. 1630–1680-ЖЫЛДАРЫ ЖОҢҒАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНА ҚАТЫСТЫ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ.....	1588
Абдиханова А.Е., Ахметова Ж.Қ., Абдиманов С.Ә. ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕСКЕРЛІК ҰСТАНЫМДАР («ҮШ ЖҮЗ» ПАРТИЯСЫ МЫСАЛЫНДА).....	1605
Абдуллаева А.Т., Динашева Л.С., Мырзалиева Э.К. XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ.....	1619
Адилбаева А.С., Бақытжанова А.Б., Габдуллина А.Ж. ТӘУЕЛСІЗДІК КЕЗЕҢІНДЕГІ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ХАЛҚЫНЫҢ САНЫ МЕН ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРАМЫ.....	1636
Дадабаева Г., Пек Д. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НЕМІСТЕР: XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ МЕН БЕЙІМДЕЛУ ТАРИХЫ.....	1649
Жүрсінбаев Б.А., Жұбанышов Б.Т., Данабекова Д.И. ТАУ КУЛЬТІ – ТӨНІРЛІК ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ АЛҒАШҚЫ БАСТАУЫ.....	1662
Қожа М., Сандыбаева А., Примкулова Г. ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛ-ҚОЖА-АТА КЕШЕНІ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ КЕЙБІР НӘТИЖЕЛЕРІ.....	1680
Легкий Д.М., Ибраев Е.Е., Табулденев Ә.Н. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ САЯСИ ТЕРГЕУ ҚҰЖАТТАРЫНДА (ОРЫНБОР, 1916 Ж. ТАМЫЗ).....	1693
Оралова А.А. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ШЫҒЫС ШЕКАРАЛАРЫНДАҒЫ САЯСАТЫНДА ҚОЖАБЕРГЕН БАТЫРДЫҢ ТАРИХИ РӨЛІ.....	1707
Сақтағанова З.Г., Елібаев Т.А. ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ 1897 ЖЫЛҒЫ БІРІНШІ ЖАЛПЫХАЛЫҚТЫҚ ХАЛЫҚ САНАҒЫ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША.....	1720
Сыдыков Е., Сайлаубай Е., Дүйсен С. БАЛЖАН БӨЛТІРКОВАНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНА ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ИССАПАРЛАРЫ КЕЗІНДЕГІ ТИІМДІ ЖҰМЫСТАРЫ.....	1735
Тасилова А.А., Жаппасов Ж.Е. СОҒЫС ЖАҒДАЙЫНДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕЛУІ.....	1750
Турлыбай Б.С. Кенжебаев Ғ.К. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ «БІРЛІК ТУЫ» ГАЗЕТІНІҢ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН КӨТЕРУДЕГІ РӨЛІ.....	1762
Токишкандиров Б., Даутова А., Исин А. ФОЛЬКЛОР МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ЖОҢҒАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КӨРІНІСІ (ШӘКӘРІМНЕН ЖЕТКЕН «АЙКҮНІМ» ӘНІ МЫСАЛЫНДА).....	1776
Шукеева А.Т., Буканова Р.Г., Утегенов М.З. XX ҒАСЫРДЫҢ 50–60-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨНІРЛЕРІНДЕГІ АУЫЛ ХАЛҚЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ ТАРИХИ ЖАДЫ АЯСЫНДА.....	1792

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Сахи Ж., Айдымбаева А. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ «АЙҚАП» ЖУРНАЛЫ БЕТТЕРІНДЕ: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	1808
Сыздыкова Г.М. XVIII ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗЕҢІНДЕГІ РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭНДО ЖӘНЕ ЭКЗОЭТНИМДЕРІ.....	1824
Калиева Б.Т., Тлеубекова Г.Б. XVIII-XIX ҒҒ. РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫ ҰЙЫМДАСТЫРҒАН ЗЕРТТЕУ ЭКСПЕДИЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ОРЫС САЯХАТШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІГІ.....	1834

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Купенова Г.Ы., Сманова А.М. «ШКОЛЬНЫЙ ВОПРОС» В ИСТОРИИ ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИХ НАРОДОВ РОССИИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ТАТАРСКОЙ ПЕЧАТИ).....	1563
Касымхан Қ., Сауыркан Е. РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЕ И ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РУКОПИСИ «ДІН ТАҒЫЛЫМЫ» МАШХУРА ЖУСУПА КОПЕЙУЛЫ.....	1575

ИСТОРИЯ

Қабылдинов З.Е., Бейсембаева А.Р., Мұсаубалина Г.Т. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ДЖУНГАРСКОГО ХАНСТВА В ОТНОШЕНИИ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В 1630–1680-Е ГОДЫ.....	1588
Абдиханова А.Е., Ахметова Ж.К., Абдиманов С.А. ПРИНЦИПЫ БОРЬБЫ ЗА НАЦИОНАЛЬНУЮ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ (НА ПРИМЕРЕ ПАРТИИ «УШ ЖУЗ»).....	1605
Абдуллаева А.Т., Динашева Л.С., Мырзалиева Э.К. ЭВОЛЮЦИЯ ТРАДИЦИОННОЙ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГОРОДА ТУРКЕСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА.....	1619
Адилбаева А.С., Бакытжанова А.Б., Габдуллина А.Ж. ЧИСЛЕННОСТЬ И ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА СЕМЕЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ.....	1636
Дадабаева Г., Пек Д. НЕМЦЫ КАЗАХСТАНА: ИСТОРИЯ ПЕРЕСЕЛЕНИЙ И АДАПТАЦИИ В XX ВЕКЕ.....	1649
Журсинбаев Б.А., Жубанышов Б.Т., Данабекова Д.И. КУЛЬТ ГОР – ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЙ ИСТОК ТЕНГРИАНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ.....	1662
Кожан М., Сандыбаева А., Примкулова Г. НЕКОТОРЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ КОМПЛЕКСА АЛЬ-ХОДЖА-АТА В ГОРОДЕ ТУРКЕСТАНЕ.....	1680
Легкий Д.М., Ибраев Е.Е., Табулденев А.Н. ЛИДЕРЫ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В ДОКУМЕНТАХ ПОЛИТИЧЕСКОГО СЫСКА (ОРЕНБУРГ, АВГУСТ 1916 Г.).....	1693
Оралова А.А. ИСТОРИЧЕСКАЯ РОЛЬ КОЖАБЕРГЕНА БАТЫРА В ПОЛИТИКЕ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА НА ВОСТОЧНЫХ РУБЕЖАХ.....	1707
Сактаганова З.Г., Елибаев Т.А. ТУРГАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРВОЙ ВСЕОБЩЕЙ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ 1897 ГОДА.....	1720
Сыдыков Е., Сайлаубай Е., Дуйсен С. ПЛОДОТВОРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАЛЖАН БОЛТИРИКОВОЙ ВО ВРЕМЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ.....	1735
Тасилова А.А., Жаппасов Ж.Е. ЖЕНЩИНЫ В СОВЕТСКОМ ОБЩЕСТВЕ В ГОДЫ ВОЙНЫ.....	1750
Турлыбай Б.С., Кенжебаев Г.К. РОЛЬ ГАЗЕТЫ «БІРЛІК ТУЫ» В ПОДНЯТИИ ПРОБЛЕМ ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.....	1762
Токишкандиров Б., Даутова А., Исин А. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ОТРАЖЕНИЕ КАЗАХСКО-ДЖУНГАРСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛАХ (НА ПРИМЕРЕ ПЕСНИ «АЙКҮНІМ», ДОШЕДШЕЙ ОТ ШАКАРИМА).....	1776
Шукеева А.Т., Буканова Р.Г., Утегенов М.З. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРНЫХ РАЙОНОВ КАЗАХСТАНА В 50-60-Х ГОДАХ XX В. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ.....	1792

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Сахи Ж., Айдымбаева А. ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ НАЧАЛА XX ВЕКА НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «АЙКАП»: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	1808
Сыздыкова Г.М. ЭНДО- И ЭКЗОЭТНОНИМЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА В РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII – НАЧАЛА XX В.....	1824
Калиева Б.Т., Тлеубекова Г.Б. ОБРАЗ ЖИЗНИ КАЗАХСКОГО НАРОДА В МАТЕРИАЛАХ ЭКСПЕДИЦИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ И ТРУДАХ РУССКИХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ XVIII–XIX ВЕКОВ.....	1834

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (6)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй